

EUSKAL-IZENAK ERDIAROKO IDAZKERAN

(872'tik 873'ra bitarteko 4 larruki)
(II)

Jarrai dezagun gure azterketa lanean. 873'ko larruki bat da eskuetan darabilkiguna, eta larruki ortako toki-izenetatik onako auek dira jorratzeko peitzen zaizkigunak:

FRESNU	TREPIANA	SALCETO	SALCIDII
	TIRONE	FLAINO	
	MOLINA DE OBARENES		
	MOLINA DE OLIVARES		

FRESNU eta TREPIANA.- "...tibi domni patri spirituali Guisandus presenti abbati offerimus et confirmamus monasterios nostros propios pernominatos id est Sancta Marla de Fresnu Sancti Andres de Trepiana": "zuri, gure animen aita zeran eta orain emen zaitugun Gisando abatari, gure-gureak diran Fresno'ko Miren Donearen eta Trepiana'ko Ander Deunaren lekaidetxeak damaizkizugu; eta sendotzen dugu emaitz ori". (1)

FRESNU, euskeraz lizarra da. Zugaitz donea eusko-etnologian. "Lizarra ez da bedeinkatzen, berez bedeinkatua dalako", esan oi zuan gure erriko jendeak. Lizar-arbazta erabilli oi da Donibane-bezperetan-da etxeko ataria oroitzeko, eta lizarrezkoa izan bear luke etxe bat bukatzerakoan bere teillatu-gaiñean ipiñi oi da arbazta ere. A!, ta lizarrak adierazten du sagardotegietako atetan sagardo berria asi dala egarri diranei deika.

Larruki ontan, "Fresno", esan dugun lez, erri baten izena da.

"Fresno" ori eta "fresno" itzetik datozen toki-izenak, goiz sartu ziran Euskal-lerriko dokumentuetara:

FRESNEDA, X mendean (945'ean) Tiron ibaiaren ertzeko baso-erri bat zan. X Mendean bertan, 34 urte geroago, 979'an Tiron-ondoko "fresneda" ori FREXENETA bihurturik agertzen zaigu. Garrantzi ederreko biurketa, benetan, izen ori laterazko itz bati euskal-atzizki bat erantsiz tajutua egon bait daiteke.

Esan dezadan aurrera jarraituz len, urteak zear FRESNEDA ura FREXENETA au baiño lenago agertze ori zentzu ororen aurkako gauza dala, Frexeneta izen zarragoa bait da gaztelera utsa besterik ez dan Fresneda ura baiño. Fresneda anakroni bat da, ziurki XII mendeaz gero lumalari gaztelar batek leenago izen baten lekuan jarria.

Zer ote zan lenen lumalariak idatzi zuan izena? Jakiterik ez dugun gauza.

Aldakuntzen bidetik jarraituz, Tiron'en ibarreko "Frexeneta" ori bi bider FRE-

(1) Obieto'ren ustez, larruki au 873'ko Orrilla'ren 29'koa da. Serrano'ren ustez, ordea, urtea 903'ra. Urtegarrena ez zaigu ajolagarriegia-ta, gaurkoz bakoitza bere aburuarekin utziko ditugu. Baiñan, oraindik larruki ontako giza-izenak eta done-izenak aztertu-bearrak dituko-ta, ori egitean emango dut bi ikerlari oien aburu ezberdiñen arrazoia.

XENIA bihurturik ikusiko dugu XI mendeko larruki batean; eta 51 urte geroago, XI mende orren azkenean, 1.079'ko Uztaillaren 20'ean FRAXENETA aurrena, eta lau lerro beerago FRAXENETE.

Izen oiek danak eta gure larruki ontako FRESNU ura, danak, dokumentu beroiek argi adierazten diguten lez, erriska **bat beraren** izenak dira. Tiron ibaiaren ondoko PEDROSO'ren alboan zegoan eta dagoan erriska baten izenak. Ederki balio dute, beraz, erri orren lenen izenak izan dituan aldakuntzak aztertzeko, eta aldakuntza oietatik garrantzi aundiko ondorio bat ateratzeko.

PEDROSO aipatu dut. Pedroso ori garrantzi aundiko erria dugu Euskalerriko edestian. Errioxa'n dago, Burgos'ko Errioxa'n gaur: ibero ibai nagusiarekin Aro'n alkartzen dan Tiron ibaiaren ibarrean.

Erri ortakoa da euskaldunok dugun larrukirik zarrena, VIII mendearen erdiko, 759'garren urteko Jorraillaren 24'koa. Erri ortako Mikel Donearen Lekaidetxera lekaime batzuk nola sartu ziran eta bertan bizitzeko egin zuten ituna agertzeko idatzia.

Aldizkari onen aurreneko zenbakian azterturik utzi genduan larruki ori, eta esan genduan "Pedroso" naitanaiez Arriola, Arrieta, Arregi, Arriaga edo orrelako izen euskaldun baten aldakuntza izan bear zuala, XII mendeaz gero egiña, VIII mendean gaztelerarik oraindik ez zalako. Euskera itzegiten zan Pedroso'n. Ala dute alako euskal-usai nabarmena lekaime aien izenik geienek.

Zoritxarrez, VIII mendeko lumalari ark Pedroso'ren ordeaz zer izen idatzi zuan jakiterik ez dugu.

Pedroso aren ondo-ondoan dago aztertzen ari geran Fresno ere. Fresno aipatzen duan larruki au IX mendekoa da. VIII mendeko ura baiño 114 urte gazteagoa.

Baiñan IX mendean ere oraindik gaztelerarik ez zan. Zer idatzi ote zuan ba beste lumalari onek Fresno'ren ordeaz?

"Lizarra", lateraz, "fraxinus" da. "Lizartza" esateko, berriz, itz bereizirik ez du: "Locus fraxinis consitus" dakarte iztegiek: "Lizarrez ornitutako lekua".

Orrela dio Raimundo de Migel'ek bere iztegian, Erroma'ko latera klasikuaz ari dalarik. Bazuan ordea itz ori erdiaroko laterak, Du Cange'ren iztegian dakuskunez. "Fresneda", erdiarohan "fraxinata", "frayneta", "fraxineia" ta "franxina" zala esaten bait digu. Nola sortu ote ziran Fraxinataren aldakuntza diran izen oiek? Ez dakit. Baiña badakit nola sortu zan Fraxinata bera.

"Fraxinata", ordea, eusko-larrukietako "fresneta" edo "fraxeneta"ren antz aundiko itza da. Baiñan badute alare zerbait ezberdiña: atzizkia ainzuzen: "ATA" ez bait da "ETA". Zillegi bezait beraz bi itz oiek, "-fraxinata"k eta "fraxeneta"k-, sorkuntza ezberdiña izan zutela uste izatea:

"ATA", lateraz adjetibu edo izenondokoen emakerazko atzizkia da. "Petra", adibidez, "arria" da, "piedra" gazteleraz; "petrata", "enpedrada" izango litzake, "arriaz ornitutako lekua". Era berean, "fraxinus" lizarra da, "fresno". "Fraxinata", berriz, "fresneda", "lizarrez ornitutako lekua".

Besterik da ordea "ETA" gure euskeraren atzizki ugaritasun-adierazlea. Ez da beiñere izenondoko bezala erabiltzen. Atzizki bezala betibeti.

Ta, gure larruki ontako erri guztiak orduan euskaldunak ziralarik..., eta euskalduna, baita, lumalari ber-bera ere..., (ez al zaigu zillegi..., lumalari euskaldun ark..., adibidez Lizarreta zeritzan erri euskaldun aren izena **lateraz** ematera-koan..., laterazko "fraxinus" itzari "fraxin" aurrizkia artuta..., laterazko aurrizki

orri "ETA" atzizki euskalduna erantsi ziola, ta orrela - "Fraxin-eta", "Fraxeneta", "Frexeneta" - itz berri bat sortu zuala uste izatea ez al zaigu zillegi? Eta, ori egitean geroago sortuko zan gaztelarentzat bidetxo bat iriki zuala?

Ez noski euskeratik gaztelararuntzko bidezigor bakarra! Ez dezagun aztu Euskalerrian sortu zala gaztelera, eta, ondorioz, naitanaiezkua dula gaztelera euskeratik jasotako pitxiren batzuk bere-baitan gordetzea.

* *

Aldaketen bidetik aurrera jarraituz agertzen zaigu FRASZENETA bat XI mendean, Kukulla'ko Donemillian'en Lekaidetxeko "Burni-Barren" zerrendan Araba'ko Sarkaldean dago, Arkamo deritzan mendiaren maldan. Joan dan mendean Lacoymonte udalekoa zala diosku joan dan mende ortako Madoz'ek bere iztegian. Gaur Gobiaren edo Baldegobi'ko udalaren barruan aurkitzen da, eta Fresneda deitzen zaio.

Euskalerrira erdera sartuz gero asko ditugu "Fresno", "Fresnedo", "Fresneda" eta itxura ortako toki-izenak euskaldunak izandako lurraldeetan ortako toki-izenak. Orregaitik, balio digute gaztelaratiko izen oiek, beste arrazoi batzuekin batera, euskera gure errietan noiz galdu zitzaigun jakiteko. Ori bait da etimologiaren azterketak eman dezazkean zituetakoa bat.

Erdal-itz oiek, ia beti, euskal-itz baten itzulpena izan oi dira. Alare beñere aztu ezin dezakegun gauza da, bein baiño geiagotan itzulpen oiek errotarrek ez baiña eskribau batek egiñak izan daitezkeala. Orrela agertu daitezke erderazko toki-izenak, oraindik atzo euskaldunak ziran errialdeetan.

Beste batzuetan itzulpen oiek erdalduntzen asia dan erriko jende ber-berak egiñak ditugu.

Ona nola gertatu daitekean ori: Erderaz tutik ez dakian aiton euskaldunak, "ardiak lizartzan zeudek", esango dio billobari.

- ¿Dónde es eso? -galdetuko dio zearo euskera galdu duan billoba erdaldun bihurtuak.

- Entre los fresnos, hombre! (No sabes o qué? -erantzungo dio aita ia osoki erdaldunduak..

- Aaa! -En la fresneda!!! -oiu egingo mutikoak.

Une ortatik aurrera "Fresneda" esango zaio erri orlan ordura arte "Lizartza" esaten zitzaion lizarrez ornitutako belardi zabalari.

Ala, FRESNEDA, 1.693'ko dokumentu batean, Trebiño'ko Arrieta'n soro baten izena zan. Trebiño'ko Arrieta'n gutxi-gora-bera, baleike oraindik, naiz bere azkenekotan, euskera XVII mendearen azken-aldeko 1.693 artan bizirik egotea, naiz bertako lurralde batek erderazko izen ori eraman.

FRESNEDO, 1.718'an Kanpezu'n Santakurutze'ko zubi baten izena. Ez zan noski XVIII mendearen asierako unte ori Araba'ko Kanpezu'ko euskeraren eriotzatik oso urrun egongo.

LOS FRESNOS, Gubiaren'en eta Laminoria'n bi alor ditugu. Gubiaren'en aspaldi ezabatu zan euskera ordurako, baiña Laminoria'n oraindik euskaldunak ziran dana joan dan mendearen asieran ere. Zumalakarregi'k euskeraz egiten zuan ango jendeekin mendi aietan ibilli zanean. Esan dugu izen oiek danak euskaldun izen baten aldaketak dirala. Jatorrizko euskal-izen ori (zer ote zan? Lizartza? Lizardi? Lizarreta? Lizarraga? Lizarrola?

Gure larrukia ordea, IX mendekoa da, IX mendean gaztelera Tik ez zan. Orregaitik lumalari zar arek ez zezakean lateraz idatzitako dokumentu orlan

FRESNU'rik idatzi. "Fresnu" ori, beraz, XII mendean gero beste lumalari batek sartu zuan, esana dugun bezala aldakuntza asko ta aundiak egin bait dira dokumentu auetan.

* *

LACOSMONTE aipatu digu Madoz'ek. Nai nuke, LA COZMONTE ta beste era askoz idatzi oi dan udal orren izen orri begira unetxo batez gelditu. "La Cozmonte" ez da arritzeko idazkera. "La" ori oso maiz bereizten dute ba franziar edo espainiar erdaldunek izenaren ondorengo izkietatik.

Oroi, adibidez, solasaldi ontan agertu zaigun Laminoria. Ba izen polit ori ere ikusi izan dut "La Minor!a" idatzirik. Nere abizena bera, bein baiño geiagotan idatzi izan dute "La Tiegui" legezko dokumentuetan. Donosti'ko Lazurriola bera ez da La Zurriola, Lazurriola baizik.

Solasketa ontan "lizartza" itza ere bein baiño geiagotan erabili dugu mingaiñean. Ba, erri giputz baten izena dan itz ori "La Zarza" agertzen da XVII mendeko mapa batean.

Euskal-izenak txikitzen, puskatzen eta itxuraz aldatzen miresgarriki yayoak bait dira gure inguruko lumalari erdaldunek!

Baiñan ar dezagun berriro izketa-gai Lakozmonte izen-zuan Araba'ko udal ura.

Itz bikoitz ortan ez da zailla "monte" zer dan esatea: "mendi"ren aldaketa, iñolaz ere. Ez da ain erreza "lakoz" zer izan daitekean igartzea. Ezpairik gabe gauza bat beintzat egi borobilla da noski: "Lakoz", "Lakos" eta "Lakosa" izen bat bera dirala etimologiari dagokionez. Iru idazkera oietatik, "Lacossa" da dokumentuetan aurrena agertzen zaiguna, Kerexeta'k dioskunez: "Lacossa (...) aparece en el cartulario de Brujas (Bélgica) en 1.452".

Ikusi dezakezunez, erdiaroa amaitu aurretik urrutira iritxi zan euskal-abizen ori. Ez da arritzekoa. Urruti iritxi oi bait dira euskaldun-jendeak ere. Dirudianez, mundua-zear ibiltzeko egiña bait da euskalduna.

Danadala, abizen ortako euskaldunik izentsuena Juan de Lacosa izan zan: Kristobal Kolon'en Mari Galanta ontziaren lemazaiña, Ameriketarako lenen ibilaldian.

Lakosa'ko Juan ori Portugalete edo Orduña'koa zala esan oi dute batzuek; beste batzuek, Kastro Urdiales'koa ala Laredo'koa zala. Berdin zaigu: edozein eraz ere bizkaitarra bait zan, orduan Kastro ta Laredo Bizkai'ko Enkarterriaren bi zati ziran ezkerero. Ala, berak ere "Juan Bizka!no" esan oi zion bere buruari.

"Lakozmendi", "Lakosa", "Lakotsa" eta oien antzeko beste toki-izen edo abizenek (ikusi Kerexeta'ren iztegian ugari) LAKO edo LAKU dute itzaren enborra.

Kerexeta'k, "lako" ori "lago" dala diosku. Ez dakit ba... Araba'ko Lakozmonten intzirarik ez bait da. Alderantziz mendi legorak ditugu Arkamo'ko arri-te latz aiek. Ez da intzirarik Napparroa'ko Lakuntza'n, edo Laburdi'ko Lakontegi'n, ala Gipuzkoa'ko Lakoaga'n ere. (Bizkai'n "lako" edo "laku"z asten dan toki-izenik ba'dan ez dakit. Idatzi egidazu, irakurle, zuk baldin ba'dakizu, zuzenbide ontara: "Seminario Diocesano; Apdo. 86; Vitoria-Gazteiz).

Beste alde batetik jotzen du López Mendizabal'ek "lako" orren etimologiaren billa: "L" izki apaingailu utsa omen da; eta "ako"k "larra", "zarza", esan nai omen du bere aldakuntzak diran "aka"k eta "aku"k bezala. Baiñan, sarri aski

bezala, ez naiteke oraingo ontan ere berekin bat etorri, "ako", "aka" eta "aku" "larra" dirala, ez bait dakit "nondi demontre" atera duan.

Gure toki-izen guztiek bezala, aldaketa asko izan ditu "Lacozmonte" orrek ere: LAUZMONTE 1.347'an; LACUSMONTE 1.463'an; LA COZMONTE 1.742'-an, eta LACUSMONT 1.776'eanean.

Orain, antziñako udal zar ori bi zati egiñik dago. Bietatik bat, sarkaldekoa, Gobiaran'go udalaren barruan gelditu da; bestea, sortaldekoa, Ribera Alta esaten zaion udalean dago.

* * *

TREPIANA.— "Sancti Andres de Trepiana". Gaur erri orri Trebiana esaten zaio. Aspalditik dator dirudianeaz gure izkuntzan "P" eta "B" alkar-trukatzeak oitura. Eta bizirik jarraitzen du oraindik oitura orrek gure baserriarren artean.

Ez da denbora asko onako pitxikeri polit au Bizkai'ko erri txiki batean gertatu zala, gure baserrietara butanoa sartzeko asi zan garaiean aintzuzen, Oka eta Lea ibaien artean dauden erritxo txukun maitagarri oietako batean. Erriko plazan bertan, elizaren aurre-aurrian bizi zan Maixa, andre gazte ezkondu-berria. Iristen da enparantzara butanoontziak ekartzen dituan beribilla, eta andre lagun batek onela diotsa ezkondu-berriari:

"Maixa: Etorri don putaneroa eta igaz egon nai ornen din". Ori, sakristiko leiotik entzun zuan apaizak kontatu zidan neri. Baiña itzuli gaitezen berriro Trebiana'ra. Madoz'ek dioskunez, erri ortan "tienen un cementerio capaz y con buena ventilación". Badute beraz illobitegi ortako difuntuek zertaz pozik egon. Aize oxkirri garbirik ez zaie beintzat peituko.

"TRE" aurritzkiaren bidez asten diran abizen eta toki-izenak ugari ditugu Euskalerrian: Trepiana abizen naparra da, eta Tripiana giputza. Tribisarrospen Bizkai'n, eta Tremauarte, Trenpe, Trenparube, Trepanoarratea, Trepatueta gaina, ta Trebesbidea Araba'n, toki-izenak dira (2).

Oso zailla da "Tre"orrek zer esan dezakean jakitea. López Mendizabal'dar lxaka zanak errez askatzen du korapilloa "TR" izki protetiku edo edergaillu utsak dirala, eta "E" atzetik datorkien itzaren lenen izkia dala esanez. Barka bezait beste mundutik bere azkeneko urteetan lagun maitea izan nuan lxaka'k, baiña errezegia deritzait berak dagian askapen ori.

Trespuentes, Araba'ko erri ezaguna, dokumentu zarretan (1.706'koa azkenekoa) Traspuentes da; eta zarragoetan TRASPONTE. Euskeraz, Zubioste (sarkaldean) eta Zubigibel (ipar eta sortaldean). Zubi ori, Iruña'ko "oppidum" edo uri babestura igarotzeko erromatarrek Zadorra ibaiaren gaindik egin zutena eta oraindik zuti dagoana da (3).

Trespuentes ortan "TRES" ori "TRAS" baldin ba'da, gure larruki ontan agertzen dan Trebiana'ren "TRE" ere, ederki izan daiteke "TRA". Ori orrela ba'llitz BIANA zer dan jakin bearko genduke.

Abizena bezala, izen bera duan Nafarroa'ko urian eta Gipuzkoa'ko Olabarri'n agertzen zaigu beste iñon baiño lenago, Kerexeta'k dionez.

López Mendizabal'ek —eta oraingoan ba'leike arrazoi izatea— onela zatitzen du itz ori, "B"- "I"- "Ana" ebakitzen du. "B" protetikua ornen da, edergaillua; "I"

(2) Gerardo López de Guereñu Galarraga: "Toponimia Alavesa".

(3) Oraingo au ez da lengo ura bera, erdiarrokoa baizik, baiñan lengo aren oiñarrien gaiñean birreraikia.

gaztelerazko "junco", (orrela izan ere da, "ia" eta "a" atzizkia "e" biurzen duten tokietan "ie" gaztelerazko "junco" bait da); "ANA", berriz, atzizki toki-adierazlea ornen da (badaitekean gauza).

"ANO", "ANA", istillu aundiak sortu dituzten atzizkiak dira. "ANO" euskal toki-izen geienetan atzizki toki-adierazlea da. "Arriano" adibidez "Arritoki" da. Era berean "ANA" ere atzizki toki-adierazlea dala uste dut, aurretik giza-izen bat ez ba'darama.

Au gertatzen danean, Araba'ko ANTOÑANA erri-izenean adibidez, "ANA" edo laterazko "Anus-Ana-Anum" atzizkia, edo euskerazko "NA" - "ENA", "RENA" atzizkiaren laburpena - izan daiteke.

Bi atzizkiek, bai laterazkoak eta bai euskerazkoak zentzu bera dute, norentasun-adierazleak diralako. Orrela ANTOÑANA, bai lateraz bai euskeraz, ANTOÑARENA dugu; laburpena egiñik, ANTOÑANA.

"Rena", "ena" maiz biurtzen dira "na". Adibidez "zapi au amarena da", "zapi au amana da" biurtzen dugu.

"ANA" ori noiz laterazko noiz euskerazko atzizkia dan izen bakoitzaren inguruko zertzeladei begira erabaki bearko da.

Al, ta, Burgos'ko Errioxa'n dagoan Treviana arentzat bailo lezake López "Mendizabal'en bidetik sortu daitekean etimologi onek: "Tre-Biana" = "Tras-la-Junkera", an euskera aspaldi galdu zalako. Ez luke ordea "balioko euskeraz egiten duten errietarako, "TRE" eta "TRA" ata TRAS" aurrizkiak, euskerazko aurrizkiak ez bait dira.

Orregaitik, Araba'ko TREPATUETABURUA eta Bizkai'ko TREBESBIDEA eta

TRIBISARROSPE izenetan, "TRE" eta "TRI" oiek zer diran ez dakit. Ea, "ira-kurle, zuk laguntzen didazun.

TREBESBIDEA'rentzat, "TREBE"- "BIDEA", "Camino-Para-Audaces" etimologi" errezegia eta parregarriegia derizkiot. Eta zer izan daitezkeanaren" usmorik ere ez diet iñondik artzen TREPATU-ETA-BURUA arabarrari eta "TR-IBISARROS-PE bizkaitarrari. Oartzen naiz euskal-usai aundiko izenak" dirala, baiñan zer esan nai dezaketen ez dakit.

MOLINA DE OVARENES.- "In loco qui dicitur Molina de Ovarennes": "Obarennes'ko Erroteta esaten zaion lekuan".

Izen bat baiño geiago ditu euskerak "molino" esateko. Gaur-egun geienik darabilkiguna, "ERROTA". Itz onek kurpillaren aipu isilla darama bere-baitan, laterazko "rota"tik bait datorrelako, gaztelerazko "rueda" eta frantzerazko "roue" ren antzera. Beste izenak, "BOLU", "IGARA", eta onen aldakuntza diran "EIARA" eta EIERA oso-osoan euskaldunak dira; ez dute kurpillaren aipu ixillik, eta, orregaitik, askoz zarragoak dirudite. Ale-igoketarako kurpilla asmatu-aurrekoak? Ondo benetan zarrak, ori orrela ba'litz.

*

BOLU.- Izen ori, osoki euskalduna dala esan dugu. Alare, gaur, badu kurpilla-lazko errotekin zer ikusirik, erroteta oietako bi arrizko kurpilletan aundienari, beekoarí, "bolue" esaten bai diote Bizkai'ko errialde batzuetan, baiñan badai-teke, zentzu ori kurpillezko errotak sortuz gero artua izatea.

BOLU'k Karistiarren eta autrigoitarraren itza dirudi. Araba'n bertan "Bolueta",

"Bolunbide" ta "Bolonbide"z gaiñera, bada orrelako beste izen-sail bat ere. Danak, Karistiarrenak izandako lurraldeetan. BOLI, "Bolu"ren aldaketa dugu itz bikoitzetan. Ortik, adibidez, BOLIBAR, Bizkai'n eta Araba'n. Eta, Araba'n bertan, "Bolinburu", "Bolingain", "Bolinbide", "Bolinaurra" (Bolin-aurrea?), "Bolinostea"... eta anitz eta anitz geiago.

BOLO. Badu izen onek ere "Bolu" rekin zer ikusirik. Nere ustez, "Bolu"ren aldakuntza ez baiña bera bait da errota adierazteko Karisti eta Autrigoitarren egiazko izena: BOLO eta ez BOLU. Zergaitik? "U" izkia "O" biurtzen ez dan bezala, "O" oso errez eta oso maiz biurtzen bait da "U", batez ere karistiarren artean. "Bolonbide" eta "Bollobarrin" (Bollo-barrun? Bai bait daiteke "barrin" ori "barrun" esateko bizkaieraren arabarkera bat izatea. Izkuntzalarientzat uzten dedan ikergaia!).

BOLO izaren enborra lez daramakiten toki-izenak baditugu ugari. Ona baztuk: "Bolonbitate", "Bolonbideburu" eta "Bolonzubi" Araba'n; Boloki, Napa-rroa'ko Luzaide'n (erderazko "Valcarlos'n); BOLOKI Laburdi'n eta Bolloki Araba'n abizenak dira. Baiñan badaiteke azkeneko auek "errotatoki" ez baiña bolo-toki, "juego de bolos" izatea? Bai ote? Ez dakit b... bolo jokatzeko tokiari, "bolotoki" ez baiña "bolatoki" esaten bait diogu euskeraz. Bada gaiñera Laburdi'n BOLOKE bat, eta ez da gauza ziuerra "Boloki" aren aldakuntza danik.

Abizen bat bera, Araba'ko eta Laburdi'ko "Boloki" bezala bata bestearengandik aski urruti dauden tokietan agertzeak ez zaitu batere arritu bear. Ikus zergaitik:

1º: gure abizenik geienak gure jatorrizko etxeen izenak dira. Baita erri-izenak ere, baiña bein baiño geiagotan errien izenak aun aurrena eraiki zan etxearen izenetik eorriak dirala dirudi. "Zarauz antes que Zarauz", arrandiki dio Zarauz abizenaren armarripean ezarritako esaldi batek. Etxe oien izenak, berriz, etxegillleari lurraldeak eman zizkion gaietatik sortua izaten ditugu: "Bidazpi", "Bidegain", "Pagoeta", "Ibaiondo", "Errekalde"... Ta, jakiña, gai oiek sarri aski ez dira toki batekoak bakarrik izaten. Orrela, guk adibidetzat jarri ditugun "bide", "pago", "ibai", "errekak", etxearen izen bat asmatzeko non nai aurki dezazkegun gaiak dira. Ezta beraz arritzekoa, Errekalde, laburtuz "Rekalde" izen-duan etxe bat Bizkai'n, Laburdi'n, Araba'n, Zubero'n edo beste non-nai ikusi aal izatea.

Gogoan ongi artu bear duten gauza, beren abizenaren ikurraren billa dabil-tzan guztiek. Araba'ko edo Zubero'ko edo beste nonnaiko REKALDE oietatik bakoitzak bere ikur bereizia izaten bait du. Jakin du, beraz, ikur-billa dabillen errekalde tar orok nongo "Rekalde" etxetik datorkion bere jatorria.

2'gn: Abizenak errez aldatzen dira tokiz-toki. Aldatzen dira errien eta etxeen izenak ere. Ez bait da mirespengarri "Bidazpi" izeneko baserri bat bidearen gaiñean eraikirik ikustea. Orren arrazoa? Baserri ura, lenengo aldiz egiña izan zanean, bidearen azpian egiña izan zala. Suak edo beste edozerk ezereztu zuanean, "Bidazpi"ko etxejojaun berriak bere baserria bidearen gaiñean birre-egin zuala, an aize garbiagoa izango zualako, edo soilki goien bizitzea atsegi-ñago zitzaiolako beean bizitzea baiño. Ta, jakiña, bere jatorriko etxeak "Bidazpi" zeritzalako eta berak birr-eraikitzen zuan etxea ainzuzen Bidazpi ura zalako, BIDADZI izendatu zuan bide-gaiñean birr-eraikitako baserri berria.

Etxeek, eta erriek, egoitzaz aldatzen dutenean, izen-eta guzti egiten duten aldakuntza ori.

Baiñan etxeek eta erriek tokiz aldatzen ba'dira ere, askoz geiago aldatzen dira abizenak. Ez da jakingaitza, orren zergaitia: Bizirik ez duten gauzak baiño

askoz errezago ibiltzen bait dira tokiz-toki gizakumeak, tokiz-toki beren abizenak eramanez.

Abizen bat, tokiz-toki ibilli dalako, Gipuzkoa'n, Benaparroa'n eta Araba'n agertzen zaigunean, zarrena nongoa izan daitekean? Ori, soilki dokumentueta-
ra joz aska dezakegun arazoa da.

IGARA, Bardulitarren, Baskoindarren eta Akitaniarren itza da. Sortalderago Krist'aurreko antziñate artan itz ori bera erabiliko zuten seguruaski Ueszitarrak, Ilergetarrak, Zerretiarrek, eta aruntzagoko jendeek, Mediterran-ltxasoaren ertzetaraño.

Igarak baditu aldakuntza batzuk. Aldakuntza oiek euskalerrri guztian agertzen dira aski nasirik. Alare:

"IGARA" bera bereiziki Bardulitarrena dala dirudi. Orrela, adibidez, Tolosa'n "Igarondo" auzoa. Araba'ko toki-izenak dira "Igarate", "Igara" eta orrelako beste bat edo bat. Baiña Bardulitarren lurretan aurkituko'ituzu.

"Igera" Baskoindarra geiago dala dirudi. "Igerabide" da ni neronen laugarren abizena; lau mendez Naparroa'ko Araiz aranean dagoan Arribe errian bizi-rik egon dana, baiñan Arribe'ra, baiñan Arribe ontara Gipuzkoa'ko Baliarrain'dik XV mendean etorria. Araba'n ere bada, bazan beintzat 1.749'an, "Igeria" izeneko alor bat, baiña Kontrasta'n, Baskoindarra izandako lurrean.

*** *

EIARA, EIERA, "Igara"ren aldakuntza bat besterik ez da, gaur Iparreuskalerriko toki eta abizenetan aurki daitekeana. Nere laugarren abizena adibidez, "Igerabide" an era auetaz ikusiko duzu idatzia: "Eyharabide", "Eiherabide" eta "Iharabide".

Ez bezate azkeneko era IHARABIDE, edo (E)IARABIDE ori azturik utzi, beren abizenetan "Iara", "Iyara", "Ijara" ala "Iera", "Iyera", "Ijera" bat daramakitenek abizenaren etimologi-billa asten diranean; sei itz oietako bakoitza "EIA-RA" edo "EIERA"ren laburpena izan bait daiteke.

Iparreuskalerriko abizen edo toki-izenak dira baitare "Iherategi", "Eyarachar" (oroi "CH" ori "X" agoskatzen dutela), "Eyara", "I haralarrezahar", "Deyheramendy" ("De Yhera-Mendy), eta 1.174'ko "Laureieteta" ("Lau-"R" doiñu-goza-
gaillua-eiera-ateta?)... eta abar eta abar.

*** **

OBARENES itza aldizkari onen beste zenbaki batean aztertua dugu-ta, ez diogu gaur izen orri asti geiegirik emango. Mendi-kate baten izena da. Mendi-kate orrek, Ibero ibaiaren ondoko Bilibio-Aitzean asi, eta, egoaldera joz, Zellorigo-zear, Errioxa ta gaur burgostarra dan Miranda-aldeko arana bereizten ditu, eta gero, besoa sarkalderuntz okertuz, Miranda-alde ortako eta Bureba'ko lurraldeak.

Beso ortan dagoz Pankorbo'ko erria eta izen ortako arkaitzartea. Larruki zarretan "Pankorbo" izenik ez duzu ikusiko. Izen orren orde, PONTTE CORVO emanen dizute: ZUBI OKERRA.

Ez dut ezer sinistuerazi nai, ez dut ezer onartuerazi nai, baiñan ezer esango ez ba'nu bezala, esan nai dut alaere, gure egoaldero lur aietan... bazala antzi-

ñate artan... ZUBI OKER'artatik ez ain-ain urruti... izena OKER URI zuan erri bat.

IX mendean lurralde oiek danak euskaldunak ziran. Autrigoitarrak jatorriz, eta IX mendean arabarrak.

**

MOLINA DE OLIVARES.- Izen au ez da larruki ontakoa, baiñan beste Molina de Ovarenes ori aztertzerakoan etorri zait oroimenaren atarira sarrera eskatuz, eta pozik iriki diot atea, euskal-izenak nolako aldakuntzak jasan bear izan dituzten adierazteko, bera bait dut izan daitekean izenik egokiena.

Izan ere nork uste izan dezake OLIBARES euskal-izen bat dala? Ba, Zeanuri'ko baserri batek Olibares deritza.

Norbaitek Sueziko ipar-iparreko toki batek PARMER deritzala entzungo ba'lu, berealaxe pentsatuko luke Parmer arek palmondoekin zer ikusirik ez duala. Ludiaren ipar-buruko lurralde aietan palmondorik ezin bait daiteke bizi. Berdin pentsa bear dugu Zeanuri'n oiñ-etxe edo, berdin dana, jatorri-astapen dan etxe batek bere izena Olibares duala ikustean. Oliiondoek ez bait dute Zeanuri'n zer egiñik.

Beraz, errez pentsatu daitekean gauza da izen gaztelar ori beste izen bate-tik, euskal-izen batetik aldaketa-bidez sortua dugula. Aldakuntzagintzaren nolakotasuna jakiteko, naitanaiez dokumentuetara jo bear dugu.

Eta ori egin zuan Akesolo'tar Lino Aita karmeldarrak. Ezta arritzeko gauza; Lino Akesolo'tarra, Euskerazaintza Erri-Akademiaren lenengo Lendakaria, gizon jakintsu eta euskal idazlerik onenetakoa izateaz gaiñera, liburutegietako xagu kuxkuxlari neka-eziña ere izan bait genduan.

Oraingoan, erdal-izen oni-buruz, bazuan gaiñera arrazoi kilikagarri bereizia. Bere bigarren abizena OLIBARES bait zan. Zeanurin Dima erriaren OBA au-zoan, mendi-gain-gaiñean zegoan baserri batean jaiotako Lino'k, Lino Akesolo Olibares zuan bere izen osoa.

Asi zan lanean: Aurrena jaso zuan zitua etimologi parregarri bat izan zan: "Olibares ori beste euskerazko izen baten aldakuntza zala eta OILLO BERF7I esan nai ebala". "Zeanuri'ko Olibares ori ez ei zan erderazkoa, euskerazkoa baiño, OILLO BEREZIA edo izana eta eskribau erdaldunen batek oker idatzi eta OLIBARES izatera aldatua" (4).

Egiazko etimologiaren billa aurrera jo zuan Lino'k eta, Zeanuri'n bertan, Ipiña auzoko Andra Mari elizako liburuetan, XVI mendeko bataio-agiri batean aurkitu omen zuan oiñ-etxe orren izena: OLLIBARES. "LL ta B ta guzti idatzia". "01 li"- "Bares" ebaki genezake, beraz, izen ori.

Arrazoi du Lino'k "OLLI" ori, eta baita bere aldakuntza dan "ULLI" ere, maiz aski "URI" ren aldakuntza izaten dala dioskunean: "Iñoiz agertzen da Uribarri, eta bai Ullibarri ere, OLLIBARRI biurtuta".

Zer ote da BARES? Lino'ren ustez, "baras" edo "baratz". Adibidez "Olazabares" "Olazabaratz" izan daitekeala dio; eta ezagutzen omen du "Uribaras" dan abizen bat ere: "Uri"- "Baratz".

Ez dakit zer esan Lino'ren azkeneko "bares"- "baratz" orri-buruz. Pozik aitortuko nioke, gure onerako bizirik jarraituko ba'lu, egia izatea baleikela esan digun ori. Ezer geiago esatera ez naiz ausartzen.

(4) "Karmel", 1991-3. 5-11 or.

Baiñan atseginki jasotzen ditut bera jaio zan auzoaren izena, OBA, naiz laburki, ikertu dugun OBARENES izenaren etimologigintzari bidea irikitzeko: "Oba"- "Renes". Eta, Lino'k bere "bares" en azkeneko "Z" izkia "TZ", askotan pentsatu izan dut Obarenes'en "S" ori ere "TS" biurtu bear dala. "TS", euskeraz, atzizki ugaritasun-adierazlea dugu.

Izen-aldaketa jakingarri batzuk aipatzen dizkigu Lino'k bere idaz-lan ortan: "Euskal abizenak, gizaldiak zear, aldakuntzatxo bat edo beste izan dirana (dabela?) egia dala dirudi. Esaterako, "Belendiz" izan dana iñoiz MELENDEZ biurtu el da. "Agirregomezkorta" edo "Gomezkorta"ren GOMF7 ori Gamiz izen ei da lenago".

* *

Amai dezadan gaurko jolasaldi au, askotan euskeratik erderarako aldakuntzak irudimen bero baten emaitzak izan oi dirala esanez. Ar dezadan, diodana adierazteko, LAKOIZKETA abizen naparra, bere ikurra ta guzti.

Alboan daukazu abizen orren ikurra: lamin bat, bere burua orraztuz. Ikur orren arrazoa? Nere ustez — eta jokatuko nuke lepoa ez naizela atzipetzen — Lakoizketa oiñ-etxeko Jaun naparra bere jatorriko etxearentzat armari baten billa asi zanean, zer asmatu jakiñ-ez-ta, buru-barruan bere etxearen izena auznartu ta auznartzen asi zan etimologibilla, Iruña'n-eta ibillia zalarik gizon jakint sua bait zan bera.

Eta bat batean, zapla!, bere bekokia jo zuan eskuz, "aurkitu diat" oiuka. "Lakoizketa", naitanaiez "La Coqueta" izan bear dik ezpairik gabe"! Eta, "La Coqueta" arentzat zer ikur egokiagorik, lamin polit, txukun, maitagarri bat baiño?

Ala ipiñi zuan bere etxearen armarrian lamin gazte kuttun bat, orrazketa lanean ispilluari begira, itxaso urdiñaren gaiñean gerritik gora lerden. Izan ere, lamin baten gerritik beerakoa, nori lezaiokie ikusgarria gertatu?

"LAKOIZKETA"ren etimologia? Bai, motell!: LA COQUETA. Orra or bera nere etxearen atari-gaiñeko armarrian dotore!

Ori egia dan? Baleike. Nik, ordea, ez dizut egiazkotzat esan; irripartxo bat egin dezazun baizik. Baiñan egia ez ba'da ere, ondo asmatua danik ez dit beintzat iñork ukatuko!

Latiegi'tar Bixente

